

Profesoriaus Donato Saukos „Lietuvių tautosaka“ ir betarpiškumo malonė

Šią studiją pavadinčiau intelektualiniu iššūkiu peržengusiems trečiojo tūkstantmečio slenkstį. Antrąjį užvėrė „Fausto amžiaus epilogas“, bet kai kurios šio fundamentalaus veikalo idėjos čia pratęsimos ar tiesiog prie jų stabtelima ilgėliau.

Naujasis „Lietuvių tautosakos“¹ leidimas leidžia vėl susitelkti ramioms, nuodugnioms lietuvių tautosakos studijoms ir žengti žingsnį toliau – svarstyti tautos istorinės būties, tautinės tapatybės ir savimonės, apskritai humanistikos problemas.

Knygos branduolys – prieš ketvirtį amžiaus aukštųjų mokyklų studentams rašytas lietuvių tautosakos vadovėlis. Naujasis leidimas su kuklia nuoroda: „Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas“. Išties šis „Lietuvių tautosakos“ leidimas ne tik peržiūrėtas, bet ir gerokai išplėstas – bent pora šimtų puslapių ir keliais naujais skyriais. Šie skyriai – tarsi naujų originalių studijų metmenys. Čia pirmąsyk esmingai apmąstomi etninės tradicijos suteikti impulsai septintojo–aštuntojo dešimtmečio viešajam kultūriniam gyvenimui, tautosakos rinkimo istorija pratęsiama jos tyrinėjimų vertinimais, čia pat pateikiamos naujos tautosakos tyrimo perspektyvos, keliama fundamentalūs klausimai dabarčiai.

Naujieji knygos skyriai, rodos, sutelkia tuos probleminius klausimus, kurie autoriui rūpėjo pastaraisiais metais, o gal ir visada.

1970-aisiais išleista Donato Saukos monografija „Tautosakos savitumas ir vertė“

tapo svarbiu to meto kultūros įvykiu, iš esmės vainikavusiu visą įvairialypį septintojo dešimtmečio etninės tradicijos gaivinimo sąjūdį. 1982 m. pasirodžiusi „Lietuvių tautosaka“, nuo pat gimimo studentų pakrikštyta *Tautosauka*, atrodė tarsi įvadas į pirmojoje knygoje svarstomas temas, o kai kuriais atvejais ir svarbus jos papildymas (čia skelbiamas originalus lietuvių karinių-istorinių dainų poetikos raidos aptarimas, toliau svarstoma apie „Eglės žalčių karalienės“ mitinius metmenis, pateikiama išpūdinga jos pabaigos interpretacija ir pan.). Šioje knygoje buvo juntamas intymesnis, asmeniškesnis santykis su gerai pažįstamu adresatu – studentu filologu, su kuriuo sykiu svarstoma, ar dar gebame adekvačiai suvokti, atpažinti tradicijos teigiamas vertybes, poetinį tautosakos tekstų subtilumą, pirminę jiems teiktą prasmę. Skaitytojas visa tai turėjo atrasti, pakeliui susipažindamas su pagrindinėmis tautosakos rūšimis ir žanrais, pramokdamas atpažinti kiekvieno jų savitą poetiką. Jau šiandien, autoriui sufleruojant, galime tarti, kad taip buvo svarstomas tradicijos etosas. Numanomas „Lietuvių tautosakos“ skaitytojas – smalsus, praprusęs jaunas žmogus, atkakliai sekantis autoriaus minties vingius bei siekiantis pažinti tiriamąjį fenomeną.

Ši knyga buvo džiaugsmingai sutikta, studijuojama Lietuvoje ir ne tik čia. Bene įžvalgiausiai ir išsamiausiai recenzuotas jos vertimas į rusų kalbą. Buvusio Leningrado universiteto profesorius Izalijus Zemcovskis 1987 m. entuziastingai rašė, jog tai tuo pat metu ir mokslo, ir meno kūrinys, pabrėžė savitą D. Saukos tautosakos koncepciją ir

¹ Donatas Sauka. *Lietuvių tautosaka*, 2-asis leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007. – 472 p.

drašų užmojį aprėpti visą tautos kultūros atmintį, regimą kaip pamatą nacionalinės kultūros tyrimui².

D. Saukos „Lietuvių tautosaka“ iki šiol, t. y. daugiau nei dvidešimt metų, buvo pagrindinis lietuvių tautosakos vadovėlis studijuojantiems lietuvių filologijai. Skaitytojais kas metai keitėsi, aiškiai ir objektyviai menko jų autentiška tradicinės kultūros patirtis. Gyvoji tradicija jų jau nesiejo nei su praeitimi, nei tarp savęs ir darėsi vis egzotiškesnis studijų objektas. Akivaizdu, jog metai po metų vadovėlis tapo vis sunkiau „įveikiamas“ – ėmė stigti ne tik atsineštinės patirties, bet ir etninės kultūros pažinimo godulio, pasiryžimo sekti autoriaus pėdomis, minti poetinės tautos kūrybos mįsles, o ne ieškoti greitų, vienareikšmių atsakymų. Ši patirties plyšį pastaraisiais metais pamėgino užglaistyti kitokios, labiau į empiriką ar pradinį pažinimo etapą orientuotos mokymo priemonės.

Antrasis D. Saukos „Lietuvių tautosakos“ leidimas jau nevaržomas vadovėlio žanro. Nors vien su šiuo žanru, kaip minėta, ši knyga niekada nesutapo. Tai tiesiog akademinė studija, kviečianti jau kitas skaitytojų kartas grįžti prie pamatinių tautos kultūros tekstų. Esmingai svarstyti, kokie jie, ką jie reiškia mums, ir kokią prasmę jiems teikė tikrieji tradicijos saugotojai. Adresatas pasikeitęs neatsitiktinai. Nors tautosakos tyrinėtojų, specialistų gretos retėja, bet tautosakos mokslas tampa vis labiau specializuotų tyrimų sritimi, o ir autentiškoji tautosaka, kaip fenomenas, iš viešojo gyvenimo ne tik aiškiai pasitraukusi, bet gal ir pastūmėta į pašalį.

Naujosiose „Lietuvių tautosakos“ dalyse – konceptualūs XX a. pabaigos apmąstymai, kritiška dabarties situacijos studija ir svarstymai apie XXI a. iššūkius. Čia provokuojamos ir profesionalių folkloristų ambicijos, taip pat siūlomos naujos tyrimų, arba, autoriaus žodžiais, tautosakos konceptualizavimo perspektyvos.

² Izalijus Zemcovskis. Apie lietuvių tautosakos poeziją ir poetiką, *Tautosakos darbai*, 1990, [t.] XII (XIX), p. 21–26.

Pirmosios „Lietuvių tautosakos“ knygos išėties taškas – tautosakos kaip žodžio meno supratimas (autorius ne kartą primena, jog kaip tik toks santykis su tradicijos paveldu buvo ir išlieka esminis – p. 426), o čia išskleidžiamos jau trys svarstymų kryptys: „Tautosaką galima konceptualizuoti įsteigiamais literatūros mokslo, istorijos mokslo (istorikos) ir antropologijos požiūriais. Šių požiūrių vidinį sąryšį parodo jais reiškiamos skirtingos laiko projekcijos“ (p. 10).

Taip nuo klasikinės folkloristikos ar folkloristikos klasikos, kokia per porą dešimtmečių jau yra tapusi pirmoji D. Saukos „Lietuvių tautosakos“ dalis, žengiama prie šiandieninės folkloristikos aktualijų ir naujų tyrimų sričių.

Kreipiamasi į kitas humanitarikos sritis – istoriją ir antropologiją. Taip, pasak autoriaus, siekiama plėsti matymo lauką, suteikti tautosakos tyrinėjimams aktualumo, įsiterpti į epochos „dvasios“ vertinimo procesus (p. 425), kita vertus, šios naujosios strategijos iškeliamos ir kaip galimi mokslo krizės įveikimo būdai. „Tautosakos mokslas nebegali būti savarankiška tyrimo sritis“, – gana kategoriškai teigia autorius, nurodydamas ir išeitį: jis dar gali pasitarnauti kitoms humanitarikos sritims (ten pat).

Tokia, rodos, netikėta ir nauja perspektyva atsiranda nuolat klausiant, kiek prasmingi, aktualūs šiandieniniai folkloro tyrimai. Nuolatinis rūpestis dėl folkloristikos gyvybingumo skaitytojui atskleidžiamas jau pirmuosiuose puslapiuose. „Autoriaus žodyje antrajam leidimui“ teigiama: „Knygoje siekta susikaupti prie bendrųjų tautosakos tyrimo problemų, kurioms neieškant sprendimų neišvengiamai gresia mokslo stagnacija“ (p. 9).

Greta dar viena taikli dabarties diagnozė: „praktikoje sunkiai įgyvendinamas ir mokslinės minties tęstinumas: viena hipotezė keičia kitą, neinspiruodama dialektinės atmetimo ir parėmimo sąveikos“ (p. 10).

Svarbu, kad šis teiginys nelieka vien priekaištas. Knygoje ryški pastanga mokslinei minčiai suteikti tęstinumo. Pavyzdžiui, kaip tik taip skvarbiai peržiūrima pasakos

tyrimo istorija: nuo Vladimiro Proppo „Pautosakos morfologijos“ ir jo keltų klausimų ateičiai („O ta ateitis tautos mokslui taip ir neišaušo“ (p. 403), – lakiai pastebima) iki Algirdo Juliaus Greimo semiotinių pasakos skrespjų ribotumo svarstymo ir lietuvių mitologijos studijų kritikos.

D. Saukos santykis su lietuvių mitologijos rekonstrukcijomis, pastaraisiais dešimtmečiais, rodos, gyvybingiausia ir vaisingiausia tradicinės kultūros tyrimų sritimi, būtų vertas išskirtinio dėmesio. Vienu žodžiu šią poziciją būtų galima įvardyti kaip skepsį. Pateikiamos jo priežastys ir jį grindžiantys argumentai. Pripažinus, jog A. J. Greimo darbai šiai sričiai teikė stiprių impulsų, pasigendama žadėtų rezultatų – „Naujas perspektyvas plačiai atverti žadėjęs mitologijos mokslas šiandien plečia konkrečių tyrimų lauką“ (p. 426).

Kita vertus, tautosakos studijoms profesorius nuolatos ragina pasitelkti sveiko proto argumentus ir intuiciją, o kalbant apie senosios dvasinės tradicijos relikтус, kai nuo mitologijos pereinama prie mitologijos ir religijos tyrimų, prireikia kito santykio. Religijotyrinė perspektyva „Lietuvių tautosakoje“ nėra minima. Tautosakos ir mitologijos tyrimų „subordinacija“, autoriaus teigimu, lieka atvira problema.

Visas spektras folkloristikos problemų atveriamas atskirame skyriuje – „Teorinio sąstingio padariniai“. Jo išvados ir diagnozės stulbinamo atvirumo.

Tai dešimt puslapių, kurie būtų verti folkloristų diskusijų forumo, o ką jau kalbėti apie nuolankią kiekvieno šio cecho atstovo savianalizę. Kalbama apie tautosakos mokslo spragas, atliktų darbų netobulumą (tautosakos fiksavimo klaidas ir vargas galimybes), skirtingų mokslinių strategijų prasilenkimą, užsidarymą „savame kieme“ ir kaimynų autoritetų ribotumą, šio mokslo neprisitaikymą prie modernybės ir iškreiptą modernybės atsaką – kai etniškumas tarnauba nebe tautinės tapatybės įtvirtinimui, o tampa pramoginės kultūros forma ir kt. Tautosakos mokslo galios ir negalios regimos visos humanitarikos kontekste.

Teisėti priekaištai lydimi nuostabių lūkesčių – laukiami nesulaukiami „išskirtinio talento ir erudicijos tyrinėtojai, derinantys šveikišką padūkumą ir aristotelišką protą“ (p. 425). Pripažįstant tokių svarstymų aktualumą, suvokiant, kad iki šiol tautosakos mokslo skauduliai nebuvo taip tiksliai suformuluoti ir taip skaudžiai atvirai išsakyti, jautriam skaitytojui, o visų pirma folkloristui, nepaskęsti profesinėje neviltyje šiuo atveju tegali padėti paties profesoriaus nuolat siūlomas ramtis – šypsena. Ir tikėjimas, kad „tautosakinio palikimo Antarktidos kraščiuokas“ slypi ir mumyse, net mums patiems kartais nežinomais pavidalais, ir nei episteminė ar metodologinė mokslo krizė, nei posmodernizmo iššūkiai jo „nenukandins“ visiškai.

Po trumpos veikalo genezės, jame brėžiamų naujų minties perspektyvų ir aštriausių problemų pristatymo nuoseklesnis knygos aptarimas reikalauja aiškaus pasirinkimo, ko joje bus ieškoma. Galimybių yra be galo daug. Pati patraukliausia – vis grįžti prie teksto, bet kurio studijos skyriaus, ir įdėmiai sekti profesoriaus mintį, džiaugiantis besiveriančiais mąstymo horizontais, įstabiomis intelektualinėmis ar poetinėmis įžvalgomis, kuriomis galima tik gėrėtis arba čia pat jas aiškintis, interpretuoti, gal net tęsti, pasikliaunant sava patirtimi. Retais atvejais – su jomis ir polemizuoti.

Kitas būdas – sudaryti knygoje iškeltų klausimų, užduočių tolesniems darbams registrą. Išties knygoje apstu siūlymų, pastebėjimų, kurioms sritims, kokiai medžiagai vis dar stinga folkloristų dėmesio. Čia galima rasti ir jau sufomuluotą ne vieno būsimo mokslo darbo – universitetinių studijų ar net doktorato – temą.

Štai vos keletas tyrimų laukiančių objektų: „iki šiol nesusumuojama tautosakinio substrato reikšmė pasaulinio lygmens meno ir literatūros aukštumose“; neaparta „neišsamiama tema – liaudies komizmo versmė nacionalinėse literatūrose“ (p. 425). Teisėtai klausiamo: „ar tremtinių atsiminimai, išleisti gausybe knygų <...> ir kaupiami Krašto tyros draugijoje, <...> neturėjo atkreipti į

save tautosakininkų, etnografų dėmesio?“ (p. 389). Kaip tik gyvenimo istorijos, pasakojimai, kaip atskiras žanras, jau porą dešimtmečių yra užsienio folkloristikos dėmesio centre. Kita vertus, visada lietuvių folkloristai jautėsi pranašesni, vis dar galėdami tyrinėti klasikinį tautosakos palikimą, ne vien tekstus, bet ir kūrinius. O perėjimas prie dokumentikos studijų reikalautų kito kio pasirengimo, kito kausimyno ir metodologijos.

Užduotys tolesniems darbams formuojamos ir apmąstant tautos idėjos sklaidą. Nuo konkrečių nuorodų, kur link reikėtų pasižvalgyti, – „aiškiai per menką dėmesį [skyrėme – S. M.] lenkų memuaristikai ir istoriografijai, liečiančiai Lietuvą ir ypačiai Vilnių, Vilniaus kraštą“ (mintis perimta iš Meilės Lukšienės atsiminimų knygos) (p. 456) – iki bendresnių raginimų aprėpti visą skirtingų epochų kultūrinį paveldą – nuo tradicinių kaimo vertybių iki politinių ir kultūrinių siekių (p. 464).

Pripažįstama, jog etnocentrinė pasaulėžiūra nėra pakankamas tautos kultūros pamatas. Tautinei savivokai, savosios kultūros istorijos rekonstrukcijai nepaprastai svarbus kultūros visumos suvokimas. Akinantis pavyzdys – M. Lukšienės giminės memuaristika³, perteikianti „visą kultūrinio paveldo, atnaujinamo trijų skirtingų epochų, politinių ir kultūrinių siekių aktualumą“ (ten pat).

Esama ir tokių užduočių, kurios, pasak profesoriaus, tautosakininkams aktualios, bet visų pirma formuojamos istorikams, filosofams, pavyzdžiui, „kaip apsibrėžti savąją valstybę ir kokiom laiko ribom, kad ji atitiktų du šimtmečius gyvuojančios europinės tautinės valstybės – vienintelės politinės erdvės, kurioje gyvuoja laisvės dvasia, – sąvoką“ (p. 463).

Tad impulsų tolesniems darbams ar apmąstymams išties daug. Belieka viltis, jog prie kai kurių temų dar grįš ir pats knygos autorius, o dalis D. Saukai rūpimų klausimų – tarkim, kaip įmanomas tautos istorinės

atminties, aprėpiančios du tautos luomus, kalbančius skirtingomis kalbomis, susigrąžinimas (p. 456), kaip pradėti atsakingai svarstyti etninės tautos ir pilietinės tautos, tautinės valstybės ir tarptautinių sąjungų santykius (p. 462–463) – jau gana dažnai keliama viešose ar akademinėse filologų, istorikų, politologų diskusijose.

Grįžkime prie knygos pristatymo ar vertinimo perspektyvų.

Studijoje žavi netikėtų autorių ir autoritetų pasirodymas, gebėjimas megzti polilogus su įvairiausiais, rodos, niekieno kito taip idėmiai neperskaitomais tiek lietuvių, tiek verstiniais autoriais, stabtelėti, pastebėti tai, kas kitam lengvai praslysta pro akis. Kita vertus, galima nujausti, jog pasirinktieji pokalbininkai iš dalies ir formuoja kritinę mintį, lemia svarstomų idėjų lauką. Paskutinėse knygos dalyse karaliauja anglų istorikai – knygos „Europa. Istorija“ autorius Normanas Daviesas ir jau Lietuvos viduramžių tyrimams atsidavęs Stephenas C. Rowellas. Antropologinę ir ekologinę perspektyvą veria amerikiečių antropologas Gregory's Batesonas, jį aktualina pastaraisiais metais Lietuvoje publikuotos kultūrologinės studijos – Louiso Dumonto „Esė apie individualizmą. Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu“, Johno Durhamo Peterso „Kalbėjimas su vėju. Komunikacijos idėjų istorijoje“. Tik paskutiniame puslapyje įsiterpia profesoriaus mėgstamas Peteris Sloterdijkas ir „Ciniškojo proto kritika“.

Tai vos keletas autorių, kurių link Donatas Sauka kreipia skaitytoją „Lietuvių tautosakos“ studijoje. Idėmiai skaitoma ir XIX, XX a. dokumentika, išlieka atramos ir iš septintojo dešimtmečio skaitinių – intensyvaus kūrybinio tarpsnio, rengiant „Tautosakos savitumą ir vertę“. Šiais pėdsakais sekant, galima viltis tapti knygoje besiskleidžiančių polemikų visateisiu dalyviu.

Pats paprasčiausias, bet taip pat netikėtų atradimų džiaugsmo teikiantis knygos aptarimo būdas – tekstologinė analizė, senojo ir naujojo knygos leidimo tekstų lyginimas, sekant, kas ir kodėl yra taisyta, ką, autoriaus manymu, svarbu buvo pakeisti savajame

³ Julija Biliūnienė-Matijošaitienė, Meilė Lukšienė. *Laiko prasmės*, Vilnius, 2004.

tekste po dvidešimties metų. (Žinant profesorius rankraščių taisymsi istoriją – po tris kiekvieno teksto redakcijas, vis ieškan tikslesnės, lokesnės formuluotės, tekstą vis „veržiant“ ir negailėstingai aukojant tai, kas skaitytojui galėtų būti savaime suprantama ar akivaizdu. Žinoma, dar prieš atiduodant kūrinis leidėjų teismui.)

Tik greitosiomis peržvelgus abi knygas, matyti, jog vieni „Lietuvių tautosakos“ skyriai praplėsti: plačiau aptariamos sakmės (to ištis reikėjo), pasakos, kalendorinė tautosaka, atsiranda daugiau dainų tekstų pavyzdžių ir etnografinių aprašų fragmentų. Kiti sutrumpinti, pavyzdžiui, vestuvinių dainų dalis. Galima prisiminti, kad atskira knygele išleista D. Saukos studijėlė „Lietuvių vestuvinės dainos“ buvo išspausdinta Vilniaus universitete rotaprintu 1980 m. Tai jau retai bepaskaitoma, vos ne bibliografinė retenybė tapusi publikacija.

Vis dėlto ši kartą labiausiai rūpi naujieji antrojo „Lietuvių tautosakos“ leidimo skyriai. Dalis juose skleidžiamų idėjų jau buvo minėta. Tad ši kartą tolesnio aptarimo tikslas – autoriaus minties kelias ir unikaliųjų D. Saukos išarmių, netikėtų minties posūkių įvardijimas.

Po sakininės tradicijos esmės ir formų aptarimo antrajame knygos skyriuje „Tautosaka mūsų laikais“ mėginama iš esmės aprėpti septintojo–aštuntojo dešimtmečio kraštotyros, folkloro sąjūdžius, autentiškosios, senosios liaudies dainos iškilimą ir į tautosaką atsigrėžusio profesionaliojo meno (visų pirma literatūros – poezijos) laimėjimus.

Autentiškųjų atverčių tikimasi ir atrandama liaudies dainų atlikėjams, dainų rinkimo istorijai skirtuose leidiniuose – tritomis „Aš išdainavau visas daineles“, be abejonės, vertingas, įdomus dokumentas, iki šiol dar taip suinteresuotai, aktualiai niekieno neperskaitytas, taip pat „Kupiškėnų vestuvės“. Čia stabtelima ir prie to, kas kiekvieną skaitantįjį sutrikdytų – suredaguotos gyvenimų istorijos, kontrastingų likimų sambūvis. Bet čia pat atrandamas ir netikėtas paaiškinimas, įvardijamas nuostabus, visus susiejęs

išgyvenimas – tai „sąmonės gelmėse sukirbėjusi galimybė būti laimingam“ (p. 302). Liaudies talentų galerija baigiama dainininkų Petro Zalansko ir Rožės Sabaliauskienės portretais. Po dainiškosios tradicijos gaivinimo istorijos – apybraižos, skirtos Justinui Marcinkevičiui ir Marcelijui Martinaičiui, „tautosakinės pasaulėjautos kūrybai“ ir jos perspektyvoms.

Tautosakai taikomas pirmiausia estetinės vertės matas, tik paskui svarstoma apie šiuose tekstuose slypinčias prasmes, jais perteikiamos pasaulėjautos autentiškumą ar moralinių maksimų psichologinį pagrįstumą, o kalbant apie literatūrą, klausama kitko – kiek literatūros tekste atsispindi autentiška tautos istorinė būtis. Kas iš tiesų yra išskirtina profesionaliajame mene, dar išliekančiame tautosakinės pasaulėjautos vagoje, bet patiriančiame įvairias transformacijas. Pasak profesoriaus, „Nuo žavėjimosi iš tolo linkstama į analitiškesnį žvilgsnį, vaizduotėje kuriamas Čiurlionio inspiruotas tautosakiškai poetinis pasaulėvaizdis pažeidžiamas, sugriauamas archajiškesnės ar, atvirkščiai, šiuolaikiškos, dinamiškos atviros jausenos ir stiliaus“ (p. 321). Svarbi mintis apie liaudies kūrybos ir profesionaliojo meno sąveiką buvo suformuluota jau pirmajame „Lietuvių tautosakos“ leidime: „Galimybė atsinaujinti iš liaudies meno laikytina ir ateities perspektyva. Individuali kūryba visada – intensyviau ar lėčiau, su abejingumo pertraukomis ar su beatodairišku polėkiu, – artės prie liaudies meno.“⁴ Vis dėlto ilgainiui ši nuostata kito.

Dainiški etnografiniai poezijos šaltiniai ir simboliškai pakylėta žemdirbiškoji gyvensena lietuvių prozoje – literatūros galia ar negalia? Šis klausimas tvyro tekste, nors lieka tiesiogiai neįvardytas. Atsakymas sąžiningas – vienais atvejais taip kas nors esminga paslepiama ir nutyliama, kitais – atrandama, bet tik išsaugojus maišto dvasią, vitališkumą, kalbos ir jausenos archaiką.

Keliais sakiniais profesorius nubrėžia galimų literatūrologinių studijų kontūrus –

⁴ Pagal I. Zemcovskis. *Min. veik.*, p. 24.

kur link kreipti žvilgsnį, norint atskleisti vieno ar kito autoriaus unikalųjį braižą, kur skleidžiasi literatūrinės tradicijos vaisingosios metūgės.

Kita nauja kygos dalis – „Tautosakos mokslas: idėjos, problemos“ (paantraštė „Istoriografinė apybraiža“) – pradedama trumpa istorinių šaltinių apžvalga, pirmosiomis pirmojo tūkstantmečio užuominomis apie per šermenis žaidžiančius ar priešo žūtį apgiedančius prūsus ir baigiama lakonišku pastarųjų metų lietuvių tautosakos tyrimų krypčių ir laimėjimų įvardijimu. Juos lydi reiklus klausimas: ar šiais tyrimais neinama per daug į plotį (p. 389), kas tai – „rankraščių stirtų“ aprašymai ar probleminiai svarstymai?

Naujosios teorijos (struktūralizmo, semiotikos) visą šimtmetį buvo pasitelkiamos tik pasakų tyrimuose, – teigia autorius. Ši patirtis idėmiai apmąstoma, konstatuojant iki galo nerealizuotus V. Proppo ir galbūt nerealizuojamus A. J. Greimo užmojus. Tai buvę stiprūs racionalaus mąstymo impulsai, kurių fone – ilgametė folkloristinės minties inercija, jau minėtasis „teorinio mąstymo sąstingis“.

Kokias galimybes suteikia kita tyrinėjimo perspektyva – kiek tautosakininko kompetencija gali pasitarnauti epochos „dvasios“ vertinimams ir supratimui? – klausima ke-tvirtojoje knygos dalyje „Tautosaka – argumentas tautos istorinei idėjai“.

Ji skirta „tautinės idėjos sklaidos laiko tēkmėje“ svarstymams. Akcentas – viduramžių Lietuva, Gedimino valstybės „taikaus sugyvenimo modelis“ krikščioniškojo pasaulio krizės akivaizdoje (p. 434). Reikliai vertinamas XIX amžius – aptariamas jo etninio pasaulėvaizdžio ribotumas, pripažįstant, jog jis buvo neišvengiamas. Konstatuojama, jog ir XX a. antrojoje pusėje kilusio etnokultūrinio sąjūdžio ištikimybė etninėms tradicijoms buvusi visų pirma gynybinė.

Tai intensyvus istorinės praeities, su pakilimais ir nuosmukiais, apmąstymas. Pirmasis profesionalus jo įvertinimas – iš Vandos Zaborskaitės lūpų: „D. Saukos apmąstyta tautos istorinė idėja turi nelygs-

tamą vertę mūsų visuomenės ir valstybės dabarčiai.“⁵

Paskutinis lakoniškas „Lietuvių tautosakos“ skyrius – „Antropologinė projekcija“ – nuaustas iš idėjų, kurias būtų galima pavadinti intelektinėmis provokacijomis, jei jos tuo pat metu nebūtų gyvybiškai svarbios ir pačiam autoriui, ir šiuolaikiniam pasauliui – tai bioetikos, proto „ekologijos“ problemos.

Čia apmąstomi septintojo–aštuntojo dešimtmečio technologiniai laimėjimai, kibernetikos triumfas ir etnologinių ekspedicijų atradimai, netikėtai išgryninantys *malonės* sampratą – kai širdies argumentai suvienijami su proto argumentais.

Tai nuostabi knygos pabaiga. Per Balio salos meno interpretacijas – „kertinė sąvoka šiam menui vertinti yra *malonė*“ (p. 468), pasirėmus komunikacijos teorijos kūrėjo J. D. Piterso mintimi, jog „mūsų tarpusavio santykiuose dvasinis solidarumas yra svarbesnis už interpretacinį aiškumą“, skaitytojas parengiamas svarbiai išvadai: „pati bendravimo galimybė reiškia išsaugotą *betarpiškumo malonę*“ (p. 469). Nuostabu, jog ši *malonė* yra patiriama ir skaitant.

Laisvai perfrazuojant autorių, galima teigti, jog žmogiško bendravimo poreikis, tos *betarpiškumo malonės* ilgesys padeda ar net priverčia ieškoti saitų ir su praeitimi. Tautosaka taip pat saugo bendruomeninio sambūvio saitus – tiek tiesioginius, tiek simbolinius (p. 395).

Galbūt toks trumputis ir netikėtas knygos epilogas tėra punktyru nužymėtas tolesnių profesoriaus Donato Saukos svarstymų kelias. Kaip jau „Fausto amžiaus epilogė“ buvo suformuluoti septintojo dešimtmečio kraštotyros sąjūdžio vertinimai, šioje knygoje išaugę į konceptualų to meto kultūrinių raiškų ir reiškinių aptarimą.

O galbūt paskutinės knygos dalys tėra svarstymų gairės kitiems, mėginsiantiems

⁵ Vanda Zaborskaitė. *Tautos kultūros šaknys*, [interaktyvus], [žiūrėta 2007-12-06], prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/65105>>

paėjęti nurodytomis kryptimis. Tai pokalbis su jau šį tą išmanančiu. Jame išgryninama unikali, savita pozicija, labai tiksliai ir taupiai perteikiami savieji vertinimai, leidžiant pajusti, iš kokių kontekstų jie išauga, kokioje minties įtampoje randasi. Taip pat leidžiama skaitytojui pasitikrinti, kiek pakeliama, įveikiama tokia sąmokslininkiška

stilistika – kai vietoj problemos suformulavimo ir nuoseklios jos skaidos, palengva artėjant prie sprendimo, viename sakinyje gali rasti ir klausimą, ir atsakymą, ir suabejojimą, ir tik nujaučiamą polemiką tiek su kitais autoritetais, tiek su savimi... Tai ezoterinis mokymas, bet koks džiaugsmas tapti pašvęstuoju.

Saulė Matulevičienė

Dialogo variantai „Kazio Grigo pokalbiuose laiškais“

Ilgą laiką, skaitydama epistolinio žanro knygas ar mažesnes korespondencijų publikacijas, dažnai papildančias rašytojų, kitų kultūros ir meno žmonių raštus, jausdavau si taip, tarsi vogčiomis klausyčiausi dviejų žmonių pokalbio, kartais labai asmenišką, o kartais – visiškai dalykišką, oficialaus, bet vis tiek privataus. Galvoje nuolat įkyriai sukrovosi mintis: ar visada publikuoto susirašinėjimo dalyviai norėtų, kad jų laiškai taptų prieinami kiekvienam raštingajam? Tokia emocionali, individualaus santykio su skaitomais tekstais paieška atskleidžianti nuostata. Tačiau čia pat mintyse sukirba ir akivaizdi tiesa: laiškai turbūt labiausiai iš visų komunikacijos formų leidžia pažinti bendraujančiųjų asmenybes, sužinoti konkrečiais gyvenimo etapais jiems buvusias aktualesias problemas, pajusti profesinio ir asmeninio kasdieniškojo gyvenimo klodų neatskiriamumą, pamatyti žmogų sudėtingesnio, ne situacinio, dialogo kontekste.

Tradicinės kultūros tyrinėjimų istorijoje turime daug atvejų, kai vienokiame ar kitokiame ediciniame kontekste būdavo paskelbiami į liaudies kūrybą besigilinusių žmonių laiškai. Dažnai tradicinės kultūros artefaktų rinkėjų ir tyrinėtojų korespondencija cituojama ar referuojama įvairiuose folkloro leidinių komentaruose, įvaduose, teorinėse studijose ir pan., pirmiausia ieškant prabėgusio laiko momentų *status quo* atspindžių, gaudant autentiškas aktualios komunikacijos akimirkas ir taip tarsi pripažįstant dides-

nį epistolinių tekstų patikimumą. Iš tiesų, juk kur kas įdomiau atsiveria visa Liudviko Rėzos „Dainų“ parengimo, publikavimo ir vertinimo epopėja, kai perskaitome jo laiškus Johannui Wolfgangui Goethei¹, o Jono Basanavičiaus laiškai, siųsti daugybei jam tautosaką padėjusių rinkti bendraminčių, atveria kur kas platesnę kultūrinių interesų įvairovę².

Dabar sunku būtų tiksliai pasakyti, kuri su folkloru gyvenimą susiejusių asmenybių epistolinė publikacija laikytina pirmąja, o štai pati naujausia identifikuojama nesunkiai – minint didžiojo *Pakeleivio* (taip jis pats save, dešimtmečiais po Lietuvos kaimus tautosaką rinkusį, ne kartą yra pavadinęs) Jurgio Dovydaičio 100-ąsias gimimo metines „Tautosakos darbų“ XXXIII tome skelbiamas pluoštelis jo korespondencijos³.

Visi paminėtieji atvejai atspindi požiūrį į korespondenciją kaip į svarbią, bet vis dėlto tyrinėjimus ar folkloro publikacijas tik papildančią bei iliustruojančią medžiagą. Iki

¹ Žr. L[iudvikas] Rėza. *Lietuvių liaudies dainos*, d. 2, paruošė A. Jovaiša, Vilnius, 1964, p. 356–365.

² Jonas Basanavičius. *Raštai*, kn. 2: *Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laiškų*, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 15), Vilnius, 2004, p. 213–266.

³ Iš Jurgio Dovydaičio ir Juzefos Ramanauskaitės susirašinėjimo, parengė Andžela Jakubynienė, *Tautosakos darbai*, 2007, t. XXXIII, p. 282–300.